

СУЧАСНЫ СТАН І ТЭНДЭНЦЫІ РАЗВІЦЦЯ ШАХМАТНАЙ АДУКАЦЫІ Ў БЕЛАРУСІ

Каспяровіч А. М.

г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

The article considers the current state and prospects of development of chess education in the Republic of Belarus.

Сёння, калі інфармацыя становіцца стратэгічным рэсурсам развіцця грамадства, а веды – прадметам адносным і ненадзейным, так як хутка старэюць і патрабуюць у інфармацыйным грамадстве пастаяннага абнаўлення, змяняецца і сама канцэпцыя адукацыі. Калі раней яна гучала, як веды на ўсё жыццё, то зараз веды праз усё жыццё. Становіцца відавочным, што галоўнай задачай педагогаў і школы з’яўляецца навучыць вучняў, пачынаючы ўжо з пачатковай школы адаптавацца да хутказмяняючыхся абставін, пастаянна рабіць ацэнку і аналіз сітуацыі, на падставе гэтага прымаць простае, узважанае і найбольш эфектыўнае рашэнне пры гэтым захоўваючы псіхічную і эмацыянальную роўнавагу. На дапамогу ў пошуках універсальнага педагогічнага інструменту для ажыццяўлення азначаных мэт прыходзяць шахматы.

Гэта справядлівая і мудрая інтэлектуальная гульня, якая першапачаткова з’яўлялася ваенна-палітычнай гульнёй і на працягу тысячагоддзяў была абавязковай для палкаводцаў, манархаў і эліты, у XIX–XX стагоддзях пераўтварыўшыся ў папулярны сярод мільянаў людзей від спорту і мастацтва, а ў XXI стагоддзі стала яшчэ і ўнікальным сродкам развіцця, адукацыі і выхавання асобы.

Першыя навуковыя даследаванні ў галіне шахмат праводзіў наш зямляк Л.С. Выготскі ў 1933 г. Згодна яго даследаванняў “Істотная рыса ўспрымання шахматыста – структурная. Успрыманне не складваецца з асобных атамаў, а ўяўляе сабой вобраз, усярэдзіне якога існуюць розныя часткі. У залежнасці ад таго, у якім становішчы знаходзяцца фігуры на шахматнай дошцы, яго бачаць па-рознаму. У выніку варта даверу выснова пра тое, што навакольную рэчаіснасць мы ўспрымаем так, як шахматыст успрымае шахматную дошку: успрымаюцца не толькі суседства прадметаў або іх сумежнасць, але і ўся рэчаіснасць зсэнсавымі сувязямі і адносінамі”.

В. Стэйніц адзначаў, што ў шахматах амаль паўсюль прызнаюць карыснае разумовае практыкаванне, якое, на яго думку, «падобна ўздзеянню, якое аказваюць фізічнай гімнастыкай на захаванне і развіццё фізічнай сілы.» Больш за тое, першыя афіцыйныя чэмпіён свету высюўвае гіпотэзу, што шахматная гульня таксама падаўжае жыццё і аказвае станоўчы ўплыў на фізічнае здароўе шахматыстаў.

Эм. Ласкер: “Навучанне шахматнай гульні павінна быць выхаваннем здольнасці самастойна думаць”. З гэтага выказвання можна заключыць, што шахматы акрамя развіцця мыслення чалавека, развіваюць і самастойнасць у ім.

І. М. Ліндэр мяркуе, што «шахматы ўздзейнічаюць на псіхіку дзіцяці і тым самым выклікаюць да жыцця асаблівую форму разумовай адоранасці».

На думку Тараша, “Тульня ў шахматы развівае розум, вучыць цяпенню, спрыяе развіццю ўяўлення і фантазіі, дастаўляе задавальненне і наогул адказвае ўсім па-

трабаванням педагогікі». З прычыны гэтага Тараш мяркуе, што “Гульня ў шахматы павінна быць уведзена ў старэйшых класах сярэдніх навучальных устаноў як абавязковы прадмет».

Мэтазгоднасць выкарыстання шахмат ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі добра абгрунтаваў В. Сухамлінскі. “Без шахмат нельга ўявіць паўнаўвасаможнага выхавання разумовых здольнасцяў і памяці. Гульня ў шахматы павінна ўвайсці ў жыццё як адзін з элементаў разумовай культуры. Гаворка ідзе менавіта пра пачатковую школу, у якой інтэлектуальнае выхаванне займае асаблівае месца, патрабуе спецыяльных формаў і метадаў работы. Бо цікавасць да шахматнай гульні ў вучняў зараджаецца з самага ранняга дзяцінства, важна свечасова і прафесійна падтрымаць яго”.

Аксёма шахмат, па выразе нямецкага вучонага і шахматыста Г. Клаўса, гучыць так: «Дакладнае лагічнае мысленне лягчэй трэніраваць з дапамогай шахматнай гульні, чым выкарыстоўваць для гэтай мэты падручнікі лагікі».

У XXI стагодзі ўвага даследчыкаў да педагогічнага патэнцыялу шахматнай гульні толькі ўзмацнілася.

В. У. Князева характарызуе ўнікальнасць шахмат наступным чынам: “Шахматы развіваюць уяўленне, аналітычнасць, асаблівыя формы мыслення і ўвагі, здольнасць да пераключэння і кіравання апошняй, вылучэння істотнага, выбару варыянту рашэння, а таксама фарміруюць самастойнасць творчасці і яе актыўны характар, пачуццё часу, адказнасць за свае дзеянні, мэтанакіраванасць, настойлівасць, цяпернасць, інтэнсіўна ўздзейнічаюць на матэматычныя і іншыя спецыяльныя здольнасці, выхоўваюць эстэтычны густ”.

Група псіхолагаў на чале з членам федэрацыі шахмат Арменіі Рубеном Агузумцяном, даследуе ўплыў шахмат на працу мозгу дзяцей. Ён адзначаў, што шахматы развіваюць творчае мысленне, здольнасці да параўнальнага аналізу, спрыяюць фарміраванню асобы.

У Бразіліі, па назіраннях прафесара Федэральнага ўніверсітэта Лацінаамерыканскай інтэграцыі Юрыя Орліка, выкладанне шахмат дапамагае справіцца з тэмпераментнымі паводзінамі вучняў.

Даследаванні, якія праводзіліся ў канцы 1990-х – пачатку 2000 гадоў у Германіі, пацвердзілі, што мэтанакіраванае і сістэматычнае навучанне шахматнай гульні спрыяе развіццю ў навучэнцаў арыгінальнасці і хуткасці мыслення, павелічэнню колькасці і канкрэтнасці творчых ідэй. Цікава, што такі эффект выяўляўся ўжо праз шэсць месяцаў рэгулярных заняткаў шахматамі. У Венесуэле абралі дзве школы з роўнымі магчымасцямі, роўным узроўнем адукацыі вучняў, з аднолькавага сацыяльнага асяроддзя. Розніца была толькі ў тым, што ў першай школе сярод іншых прадметаў былі і шахматы, а ў другой вучэбная праграма засталася ранейшай. Вынікі апынуліся фантастычнымі. Узровень ведаў – ня шахматных, а агульных – у вучняў першай школы быў нашмат вышэй, чым у іх аднагодкаў з другой школы. Пазней падобны эксперымент правялі і ў ЗША: вынікі апынуліся гэтак жа ашаламляльнымі.

Такім чынам, шахматы валодаюць значным адукацыйным патэнцыялам.

Перш за ўсё, шахматы – гэта выдатны трэнажор для мозгу, значна павялічвае яго інтэлектуальныя здольнасці. У працэсе гульні адбываецца адначасова і сінхронная

праца адразу двух паўшар'яў мозгу, дзякуючы чаму адзначаецца актыўнае развіццё як лагічнага, так і абстрактнага мыслення.

Дзякуючы шахматам у працу ўключаецца левае паўшар'е мозгу, якое адказвае за лагічны кампанент, пабудову граматычных і паслядоўных ланцужкоў.

Адным з найважнейшых якасцяў шахмат з'яўляецца тое, што яны могуць стаць школай творчасці для дзяцей, своеасаблівым выхадам з адзіноты і актыўнай формай баўлення вольнага часу, які дазваляе здавольць смагу зносін і самавыяўлення. Гуляючы з супернікамі, дзіця паступова пачынае гуляць і з самім сабой – і прыходзіць да высновы, што мадэляваць сітуацыі і наступствы ходоў у розуме куды больш эфектыўна, чым адчуваць іх непасрэдна на практыцы. Такім чынам, мозг паступова пачынае працаваць не толькі на запамінанне і ўзнаўленне інфармацыі, але і на пошук арыгінальных ідэй і нестандартных рашэнняў для дасягнення жаданага выніку.

Уменне прадбачыць і прагназаваць падзеі, імкненне пралічыць усе магчымыя варыянты і зыходы гульні, уменне прымаць апэратыўныя рашэнні і рабіць вырашальныя хады – вось асноўныя навыкі, якія атрымлівае шахматыст.

Шахматы гэта не толькі гульня, якая дастаўляе дзецям шмат радасці, задавальнення, але і дзейсны эфектыўнае сродак іх разумовага развіцця, фарміравання ўнутранага плана дзеянняў – здольнасці дзейнічаць у розуме.

Гульня ў шахматы развівае наглядна-вобразнае мысленне, спрыяе зараджэнню лагічнага мыслення, выходзіць увагу і мэтанакіраванасць. Шахматы навучаюць дзяцей не прымаць паспешных рашэнняў, бо яны часта з'яўляюцца памылковымі. Статыстычны аналіз даказвае, што з ліку людзей, якія ўмеюць гуляць у шахматы, вырастаюць многія выбітныя спецыялісты, навукоўцы і кіраўнікі дзяржаўнага маштабу. Дзіця, якое навучаецца гэтай гульні, становіцца больш мабілізаваным і самакрытычным, прывыкае змагацца да канца, не сумаваць пры няўдачах.

Дзякуючы сваёй спартыўнай складнай, шахматы загартоўваюць байцоўскі характар: у дзіцяці фармуюцца такія рысы як эмацыйная ўстойлівасць, цвёрдая воля, рашучасць, жаданне перамагання і імкненне да перамогі. Пры гэтым паразы, якія непазбежна спасцігаюць любога гульца, вучаць яго стойка і годна перажываць проигрыш, бачачы ў ім новую магчымасць для развіцця, ставіцца да сябе самакрытычна і аналізаваць уласныя ўчынкi, здабываючы патрэбны і каштоўны вопыт.

Заняткі шахматамі, як гэта ні странна гучыць на першы погляд, патрабуюць добрай фізічнай формы. Трэнер трох чымпіёнак свету Зязюлькін Аляксей Цімафеевіч лічыць фізічную падрыхтоўку неад'емнай часткай трэнеровачнага працэсу шахматністаў. Таму заняткі шахматамі можна разглядаць яшчэ і як штуршок да падтрымання сябе ў добрай спартыўнай форме.

У плане матывацыі шахматы з'яўляюцца моцным, у добрым сэнсе гэтага слова, раздражняльнікам. Усім вядома, што для заняткаў гэтай мудрай старажытнай гульні існуе толькі адна неабходная умова – гэта наяўнасць інтэлекту. Ніхто не лічыць сябе не разумным.

Адным з прывабных бакоў шахмат з'яўляецца яшчэ і тое, што для шахмат не існуе абмежаванняў па ўзросту, вагавай катэгорыі, палавой прыкмеце. Шахматы не

ведаюць і моўнага бар'еру. Іх мова зразумелая для ўсіх жыхароў нашай планеты. Гэты від спорту даступен, што надзвычай важна, і для людзей з абмежаванымі магчымасьцямі. Вялікія адлегласці не з'яўляюцца сэння таксама перашкодай для шахматнай гульні. У любую хвіліну дня ці ночы сэння дзякуючы сусветнай павуціне – інтэрнэту, можна падабраць для сябе шахматны турнір любога ўзроўню, фармату і складанасці.

Няма праблем сэння і з метадычным забеспячэннем заняткаў шахматамі. Кам'ютэрныя праграмы таксама дапамагаюць сэння як пачынаючым так і прасунутым шахмацістам.

Акрамя таго, шахматы ў адрозненні ад многіх відаў спорту не патрабуюць вялікіх матэрыяльных выдаткаў, што не малаважна для бацькоў пры выбары віду спорту для сваіх дзяцей.

Таму невыпадкова, што цікавасць да шахматнай адукацыі сэння ў свеце надзвычай вялікая. На сэнняшні дзень шахматы выкладаюць ва ўсіх школах Арменіі, Турцыі, Швецыі, Кітая, Славеніі, Кубы, Венесуэлы. На рэгіянальным узроўні “Шахматны ўсенавуч” праводзіцца ў многіх еўрапейскіх краінах, шэрагу штатаў Амерыкі, Канады, Індыі, Паўночнаафрыканскай рэспублікі, Аргенціны, у Расійскай Федэрацыі рэалізуецца маштабны праект “Шахматны ўсенавуч”.

Не застаецца ў баку ад сучасных шахматных тэндэнцый і адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь. Наша краіна заўсёды мела трывалыя шахматныя традыцыі і сваю моцную шахматную школу.

Выхаванцы беларускай шахматнай школы годна прадстаўлялі і прадстаўляюць нашу рэспубліку на сусветнай арэне. Дастаткова толькі ўзгадаць імяны Гаўрыіла Верасава, Ісаака Баляслаўскага, Аляксея Суэціна, Альберта Капенгута, Сяргея Юферава, Кіры Зворкнай, Віктара Купрэўчыка, Вячаслава Дыдышкі, Таццяны Загорскай, Барыса Гельфанда, Алены Таіравай, Ганны Шарэвіч, Анастасіі Язюлькінай – зорак сусветнай велічыні.

На данны момант можна ўпэнена казаць, што беларускія шахматы і беларуская шахматная адукацыя перажываюць рэнесанс. Аб прызнанні поспехаў беларускай шахматнай школы гаворыць і тое, што за апошнія пяць гадоў Беларусі было даверана правядзенне пяці чэмпіянатаў свету і Еўропы па шахматах. Так, у 2015 годзе адбыўся Чэмпіят Еропы па бліц і рапід, у 2017 годзе Чэмпіят Еропы па класічных шахматах, у 2017, 2018, 2019 гадах прайшлі тры запар Чэмпіянаты свету па быстрых шахматах і бліц сярод кадэтаў. Акрамя таго, у 2020 і ў 2021 гадах Мінск прыме два Кубкі свету па шахматах, а ў 2022 годзе Сусветную шахматную алімпіяду.

18 снежня 2016 года Прэзідэнт FIDE Кірсан Ілюмжынаў прыбыў у Мінск, каб прадставіць праграму «Шахматы ў школе». Прэзідэнт Беларусі

А. Р. Лукашэнка ўхваліў і падтрымаў праект. Першым крокам у ажыццяўленні гэтага праекта стала рашэнне ўвесці з 1 студзеня 2017 г. ва ўсіх школах Ленінскага раёна г. Мінска навучанне шахматах на факультатыўнай аснове. У сувязі з гэтым у самыя кароткія тэрміны Беларуская федэрацыя шахмат ініцыявала правядзенне навучальнага семінара для настаўнікаў агульнаадукацыйных школ. Праз серыю падрыхтоўчых семінараў прайшлі больш за 440 педагогаў, якія пачалі навучаць школь-

нікаў 1-4 класаў шахматам. Таксама былі вызначаны ўстановы адукацыі, дзе будзе ўкараняцца факультатыў па праграме «Шахматны ўсенавуч».

На працягу 2019 года ажыццяўляецца маштабны праект “Шахматны свет”, які арганізаваны Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь, Міністэрствам спорту і турызму Рэспублікі Беларусь сумесна з грамадскімі аб’яднаннямі “Беларускай федэрацый шахмат” і “Беларускім фондам міру”, “Рэспубліканскім цэнтрам фізічнага выхавання і спорту навучэнцаў і студэнтаў”. Асноўнымі задачамі данага праекту з’яўляюцца:

- развіццё, папулярызацыя і павелічэнне ахопу вучняў і моладзі заняткамі шахматамі;
- прапаганда здаровага ладу жыцця сярод дзяцей і моладзі, прафілактыка правапарушэнняў;
- стварэнне адзінай сістэмы спаборніцтваў па шахматах сярод каманд навучэнцаў I-II класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі Рэспублікі Беларусь;
- выяўленне адораных у шахматах дзяцей, павышэнне майстэрства юных шахмацістаў;
- стымуляванне педагагічнай дзейнасці кіраўнікоў і педагогаў агульнаадукацыйных арганізацый па ўдасканаленню факультатыўнай і пазакласнай работы.

Праект “Шахматны свет” аднесены да ліку афіцыйных спартыўна-масавых мерапрыемстваў і праводзіцца ў адпаведнасці з календарным планам спартыўных мерапрыемстваў на 2019 год, зацверджаных загадам Міністра спорту і турызму Рэспублікі Беларусь. Спаборніцтвы адбываюцца ў чатыры этапы:

I этап (школьны) – сярэдзіна кастрычніка 2019 года, спаборніцтвы паміж навучэнцамі I-II класаў для адбору лепшых у каманду, якія прадстаўляюць установу агульнай сярэдняй адукацыі на наступным этапе.

II этап (раённы) – канец кастрычніка-пачатак лістапада 2019 года, масавыя спаборніцтвы паміж камандамі устаноў сярэдняй агульнай адукацыі на гарадскім, а потым і раённым узроўні для ўдзелу ў наступным этапе.

III этап (абласныя і Мінскія гарадскія спаборніцтвы) – лістапад 2019 года.

IV этап (фінальны турнір) – 19.12.2019 – 20.01.2020 года, фінальныя спаборніцтвы паміж лепшымі камандамі 3 этапа.

Вядучая вышэйшая педагагічная навучальная ўстанова краіны, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, выступіла з ініцыятывай сістэмнай падрыхтоўкі настаўнікаў пачатковых класаў па дысцыплінах “Шахматы”, “Метадыка выкладання шахмат”. Пасля падпісання дамовы аб супрацоўніцтве паміж БДПУ ім. М.Танка і Беларускай федэрацый шахмат у мае 2019 год, у хуткі час быў распрацаваны і пачаў ажыццяўляцца з 2019-2020 навучальнага сумесны праект “Шахматны дзебют”. За кароткі перыяд былі вырашаны пытанні кадравай і матэрыяльнай базы. Па дамоўленнасці з БФШ шахматныя дысцыпліны студэнтам БДПУ выкладаюць вядучыя спецыялісты ў галіне шахмат. У вучэбным корпусе №5 БДПУ была створана і адпаведна абсталявана спецыяльная аудыторыя для заняткаў шахматамі. Яна была названа ў гонар першага беларускага грасмейстэра Віктара Купрэйчыка.

Кіраўніцтвам БФШ былі перадааны камплекты шахматных фігур, дэманстацыйныя і шахматныя дошкі, неабходная метадычная літаратура, камплекты падручнікаў і рабочых сшыткаў.

Рэалізацыя гэтага праекта прадугледжвае падрыхтоўку будучых настаўнікаў пачатковых класаў на базе факультэта пачатковай адукацыі БДПУ ў рамках факультатывага курса за кошт варыятыўнага кампанента на 3 і 4 курсах. Атрыманьня веды і навыкі маладых спецыялісты змогуць рэалізаваць пры правядзенні ўрокаў шахмат у пачатковай школе, арганізацыі секцый шахмат у сістэме дадатковай адукацыі дзяцей, пазаўрочнай дзейнасці па шахматах. Так, штогод у школы Беларусі будуць прыходзіць 110-120 маладых спецыялістаў, якія змогуць далучыць малодшых школьнікаў да чароўнага свету шахмат.

ПРИКЛАДНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКИМИ УПРАЖНЕНИЯМИ СТУДЕНТОВ ОСНОВНОГО ОТДЕЛЕНИЯ СТРОИТЕЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТА БНТУ

*Асмакович Ж.И., Данилюк В.М.
г. Минск, Республика Беларусь*

The differentiated approach necessitates regular exercises which will positively affect students' health and increase the possibility of realization of their potential in study and professional.

Современное состояние условий жизнедеятельности показывает, что большинство людей, занимающихся умственным трудом, характеризует низкая двигательная активность и нервно-эмоциональные перегрузки, что является основной причиной высокой заболеваемости и снижения работоспособности. Уровень знаний о закономерностях достижения и поддержания высокой профессиональной работоспособности в трудовой деятельности имеют большую значимость. В современных условиях в профилактике болезней, укреплении здоровья и повышении работоспособности у лиц умственного труда первостепенную роль играет широкое использование средств и методов профессионально-прикладной физической подготовки (ППФП). Овладение прикладными умениями и навыками обеспечивают быстрое овладение необходимыми трудовыми операциями, безопасность в быту и при выполнении определенных видов работ. Прикладная направленность занятий физическими упражнениями студентов основного отделения строительного факультета БНТУ является весьма актуальной.

Профессионально-прикладная физическая подготовка (ППФП) является одним из основных направлений физического воспитания в вузах, которое заключается в формировании прикладных физических качеств, умений и навыков, необходимых занимающимся в их будущей профессиональной деятельности [1].

Основной целью ППФП студентов учреждений получения высшего образования является достижение ими психофизической и профессиональной подготовленности к предстоящей трудовой деятельности, при этом она должна применяться с учетом достаточного уровня общефизической подготовленности студентов. Она направлена на: